

Bir kamu politikası olarak milli burjuvazi ve sanayi burjuvazisini cumhuriyetin 100. yılında yeniden düşünmek
Rethinking the national bourgeoisie and industrial bourgeoisie as a public policy in the 100th anniversary of the republic

Gönderim Tarihi / Received: 30.08.2023

Kabul Tarihi / Accepted: 16.10.2023

Doi: [10.31795/baunsobed.1352682](https://doi.org/10.31795/baunsobed.1352682)

Mustafa DEMİRKOL^{**1}

Samed ARIKAN²

ÖZ: Bu çalışmanın amacı, Türk iktisadi ve siyasi tarihinde milli bir burjuvazinin ortaya çıkış sürecini incelemek ve bu sürecin Batı'daki burjuvazinin doğuş süreciyle karşılaştırmasını yapmaktır. Çalışma, milli burjuvazi ve sanayi burjuvazisi arasındaki farklılıkları da ele almaktadır. Ayrıca, Türkiye'deki burjuvazinin milli bir iktisat yapısının oluşturulması düşüncesiyle ortaya çıktığını ve bu politikaların yalnızca II. Meşrutiyet dönemine mahsus kalmadığını belirtmektedir. Nitel bir yöntem kullanılarak yapılan bu çalışma, Türk iktisadi ve siyasi tarihinde milli burjuvazinin ortaya çıkış sürecine dair önemli bir perspektif sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Burjuvazi, Milli burjuvazi, Sanayi burjuvazisi, Cumhuriyet dönemi burjuvazisi, İkinci meşrutiyet dönemi burjuvazisi

ABSTRACT: The aim of this study is to analyze the emergence of a national bourgeoisie in Turkish economic and political history and to compare this process with the emergence of the bourgeoisie in the West. The study also discusses the differences between the national bourgeoisie and the industrial bourgeoisie. It also states that the bourgeoisie in Turkey emerged with the idea of creating a national economic structure and that these policies were not limited to the Second Constitutional Monarchy period. Using a qualitative methodology, this study provides an important perspective on the emergence of the national bourgeoisie in Turkish economic and political history.

Keywords: Bourgeoisie, National bourgeoisie, Industrial bourgeoisie, Republican period bourgeoisie, Second constitutional monarchy period bourgeoisie

^{**} Sorumlu Yazar / Corresponding Author

¹ Arş. Gör. Dr., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi/İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi/Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü/Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, mustafademirkol@nku.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-9860-8836>

² Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü/Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Doktora Programı, arikansamed@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0008-3923-234X>

EXTENDED ABSTRACT

Literature review

In the analysis presented in this study, the goal is to juxtapose the emergence of the national bourgeoisie within the context of Turkish economic and political history against the bourgeoisie of Western nations. The outcomes of this exploration offer insights as follows:

Birth of the National Bourgeoisie: The rise of the Turkish national bourgeoisie was closely linked to state patronage and safeguarding, particularly during the era of the Second Constitutional Monarchy. Differing from their Western counterparts, Turkey's national bourgeoisie solidified its presence with the active backing of the state.

Role of Government Strategies: The shaping and evolution of Turkey's national bourgeoisie were significantly shaped by government policies. The Committee of Union and Progress, for instance, pursued a Turkish nationalist strategy that revolved around elevating Muslim and Turkish individuals in economic domains. These strategies persisted even after the establishment of the Republic of Turkey, further supporting the national bourgeoisie.

Constrained Political Involvement: Unlike their Western counterparts, Turkey's national bourgeoisie has largely steered clear of engaging actively in the political landscape. Instead, it has maintained a closely intertwined relationship with the state, aligning with a centralized economic model. This approach has limited its role in sparking revolutionary changes and its impact within the political sphere when compared to Western bourgeois classes.

Methodology

This study was conducted using a qualitative literature review method. For evaluating the emergence of the national bourgeoisie in Turkish economic and political history and its comparison with the bourgeoisie of the West, the researchers gathered data by reviewing existing literature. A literature review entails synthesizing information from diverse sources, such as academic articles, books, among others. By analyzing these sources, the researchers addressed such topics as the emergence of the national bourgeoisie, the influence of state policies, and the distinctions between the national and industrial bourgeoisie.

Findings and discussion

The findings and discussions of this study can be summarized under the following headings:

The National Bourgeoisie in Turkey: The emergence of the national bourgeoisie in Turkey differs from the bourgeoisie in the West. In Turkey, the national bourgeoisie emerged with the support and policies of the state. This is a result of the policies implemented to support the national economic structure.

Power and Economic Power: The national bourgeoisie in Turkey has had a close relationship with political power. The state's intervention in the economy and its support for the national bourgeoisie prevented the bourgeoisie from playing an active role in the political sphere.

National Bourgeoisie and Industrial Bourgeoisie: There are differences between the national bourgeoisie in Turkey and the industrial bourgeoisie in the West. The national bourgeoisie in Turkey emerged mostly with the support of the state and did not play an active role in the political arena. The industrial bourgeoisie in the West, on the other hand, gained its economic and political power based on free market principles.

State Intervention and Economic Development: The national bourgeoisie in Turkey grew and developed through state intervention. The state's economic policies supported the capital accumulation of the national bourgeoisie. However, it is important to strike a balance between state intervention and free market principles.

These findings help us understand the emergence and development of the national bourgeoisie in Turkey. The role of the state, its relationship with political power and the limited role played by the national bourgeoisie in the political arena appear to be specific features of the bourgeoisie in Turkey.

Results

The results and recommendations of this study can be summarized under the following headings: The national bourgeoisie in Turkey has followed a different development process compared to the industrial bourgeoisie in the West. State support and policies influenced the emergence of the national bourgeoisie. The national bourgeoisie has been in a close relationship with the political power in Turkey. State intervention and support shaped the economic and political power of the national bourgeoisie. The national bourgeoisie in Turkey did not play an active role in the political arena and was more influential in the economic sphere.

State intervention and support have helped the national bourgeoisie to grow and develop. However, it is important to balance these interventions with free market principles. The national bourgeoisie should play a more active role in the political arena and contribute to democratic processes. The national bourgeoisie must be innovative and competitive for sustainable economic development. It should increase its competitiveness by investing in R&D and technology.

These recommendations should be taken into account to ensure that the national bourgeoisie in Turkey plays a stronger and more effective role. A balance between state intervention and the economic and political power of the national bourgeoisie will form the basis for sustainable economic development.

Drawing from these findings, several recommendations can be put forward: Empower Entrepreneurship: Foster and bolster entrepreneurship to nurture the growth of the national bourgeoisie. This can be accomplished by facilitating capital accessibility, initiating business development programs, and cultivating an environment conducive to business prosperity.

Elevate Political Participation: Motivate the national bourgeoisie to take on a more proactive role within the realm of politics. Achieving this goal entails imparting political education, fostering open dialogues, and establishing platforms where their perspectives can resonate.

Strike a Balance in State Intervention: Find an equilibrium between state intervention and the principles of a free market. Ensuring fairness and equitable competition will foster an energetic and competitive business climate.

Champion Diversity and Inclusivity: Advocate for diversity and inclusivity within the national bourgeoisie, guaranteeing equal opportunities for individuals from diverse backgrounds. This objective can be realized through policies that facilitate unbiased access to education, training, and resources.

The continuation of research remains essential to delve into the ever-evolving dynamics of the national bourgeoisie in Turkey and its far-reaching influence on the nation's economic and political landscape. Such research stands poised to deliver invaluable insights into the challenges and prospects confronting the national bourgeoisie, thereby guiding policies that facilitate their expansion and progress.

Giriş

Türk iktisadi ve siyasi tarihi göz önüne alındığında, milli burjuvazinin ortaya çıkış sürecinin Batı ülkelerinde burjuvazinin ortaya çıkış sürecinden farklı olduğu görülmektedir. Batıda burjuvazinin siyasi ve iktisadi alanda doğuşu ve güçlenme süreci uzun soluklu bir mücadelenin sonunda mümkün olmuştur. Türkiye’de ise bu tipte bir mücadeleden ve var olma sürecinden bahsedilemez, aksine Türkiye’de burjuvazinin ortaya çıkışı devlet desteğiyle mümkün olmuş ve devlet politikası olarak koruyup kollanmıştır.

Batıda burjuvazinin oluşumu esnasında Osmanlı İmparatorluğu’nun gerek iktisadi yapısı gerekse de nevi şahsına münhasır toplumsal yapısı, Batılı tarzda bir burjuva tipi sosyal oluşumun hayat bulmasına imkân sunmamıştır. Osmanlı’da Türk ve Müslüman tebaa tarım ile uğraşırken, gayrimüslim tebaanın ise ticaret ve sanayi ile meşgul olduğu bilinmektedir. Osmanlı İmparatorluğu 18.yy.’dan itibaren bu toplumsal ve iktisadi yapısının günlük yaşama yansımaları ve zorlaşan ekonomik koşullar sebebiyle problemler yaşamaya başlamıştır.

Osmanlı’da milli bir iktisat yapısının oluşturulması düşüncesi II. Meşrutiyet Dönemi ile ortaya çıkmış olup, İttihat ve Terakki mensupları bu dönemde gerek siyasi gerekse de iktisadi yaşamda Türk tebaayı merkeze alan ve gayrimüslim tebaayı merkezden uzaklaştırmayı amaçlayan bir tutum ile Türk milliyetçisi bir politika sürdürmüşlerdir. İktisadi yaşamda Müslüman ve Türk tebaayı merkeze almayı ve egemen kılmayı amaçlayan bu politikalar yalnızca bu döneme mahsus kalmamış, Cumhuriyetin ilanını takip eden yıllarda da Müslüman-Türk unsura dayalı iş adamı yetiştirme politikaları ve faaliyetleri sürdürülmüştür.

Çalışmanın ilk bölümünde Avrupa’da sanayi burjuvazisinin ortaya çıkışı ve kısa tarihi ele alınacak, ardından ikinci bölümde son dönem Osmanlı İmparatorluğu’nun ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunu takip eden yıllarda, özellikle de Tek Parti dönemi olarak da bilinen 1923-1950 yılları arasında, milli burjuvazinin oluşumu ve bu yönde takip edilen iktisadi politikalar değerlendirilecektir. Üçüncü ve son bölümde ise Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti dönemlerinde oluşturulan milli burjuvazinin Batı’da var olan sanayi burjuvazisi ile farklılıkları üzerinde durulacaktır.

Burjuvazi ve batıda burjuvazinin ortaya çıkışı

İnsanoğlu tarih boyunca ilkel üretimden ticari emperyalizme kadar çok sayıda üretim şekli aşamalarından geçmiştir. Bu aşamalardan biri de uygar Roma toplumu ile barbar Germen kabilelerinin bir sentezi olarak karşımıza çıkan Orta Çağ toplumdur (Şenel, 2005: 208.). Orta Çağ’da hüküm süren feodal sistem Rönesans ve Reform hareketleriyle birlikte sona ermiştir. Bunu takip eden süreçte Fransız İhtilali ve Sanayi Devrimiyle birlikte özellikle 19.yy.’dan itibaren toplumsal yapı, üretim ilişkileri ve bireysel haklar gibi alanlarda hızlı ve köklü birtakım değişimler yaşanmıştır. Bu bölümde iki alt başlık altında burjuvazinin ortaya çıkışı ve tarihsel süreç içerisindeki gelişimi ele alınacak, Batı Avrupa’da burjuvazinin ortaya çıkışı esnasında yaşanan gelişmeler Fransa ve İngiltere örnekleri kapsamında ele alınarak incelenecektir.

Burjuvazinin ortaya çıkışı ve sanayi burjuvazisi

Burjuvazi terimi, geçimini el emeği ile sağlamayan, üretim araçlarının mülkiyetini elinde bulunduran sermaye sahiplerinin oluşturduğu sosyoekonomik sınıfı tanımlamak için kullanılmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu’nun büyümesi ve coğrafi genişleme süreci sonrasında ticaret yollarına da büyük ölçüde hâkim duruma gelmesi batılı ülkeleri alternatif deniz yolları aramaya ve yeni keşiflerde bulunmaya mecbur bırakmıştır.

Yeni keşiflerle daha önceden gidilmemiş yerlere giden batılı devletlerin buralardaki halkların malvarlıklarına cebren el koyması sermayenin ilkel birikimini doğurmuş, keşfedilen bu yeni yerlerin sömürgeleştirilmesi sonrası altın ve birtakım değerli yeraltı kaynaklarının dolaşım hızının artmasıyla birlikte Avrupa’da fiyatlar genel anlamda yükselmiş, sabit geliri olan feodal beyler ve köylüler iktisadi zayıflama süreci yaşarken, tüccarlar gün geçtikçe zenginleşmeye başlamıştır (Doğru, 2008: 75).

Feodal sistemin çöküşünün ardından var olan tüm mülkiyet sanayi, ticaret ve mali sermayeye dönüşmüş, bu dönüşümle beraber burjuvazi de yavaş yavaş gelişmeye başlamıştır. Bununla birlikte 17.yy.dan itibaren kapitalizm adı verilen yeni toplumsal düzenin oluşumu da hız kazanmıştır. Bu yeni oluşan toplum düzeninin bir getirisi olarak toplumsal sınıflar arasındaki ayrışmalar da baş göstermeye başlamış, soylular ile burjuva arasında doğan ideolojik ve ekonomik ayırım 17. ve 18. yüzyıllar boyunca, burjuvazinin feodal aristokrasiye ve monarşilere karşı politik bir güç mücadelesine girmesine öncülük etmiştir. Burjuvazi emek-sermaye ilişkisinin tam ortasında yerini almış, kapitalist üretim araçlarına sahip bir zümre olarak emekçiyi ve onun meta haline gelen işgücünü sömüren egemen sınıf olarak toplumsal çatışmanın önemli bir parçası konumuna gelmiştir.

Avrupa'nın karanlık çağ olarak adlandırdığı Orta Çağ dönemi boyunca feodalite siyasi, toplumsal ve iktisadi hayata yön vermekteydi. Bunun bir sonucu olarak da kapitalist düzen öncesinde Avrupa'da feodal sistemin yarattığı "harcamaya dayalı bir ekonomi" mevcut bulunmaktaydı (Sombart, 2020: 22). Harcamaya dayalı ekonomi olarak nitelendirilen bu feodal dönemde iki önemli toplumsal yapıdan söz edilmektedir. Bunlardan biri serfler (köylüler), diğeri ise senyörler (derebeyleri)dir. Serfler, "feodal düzenin üretici güçleri geliştirme yeteneğinin yoksunluğu ve üretimin artırılmayışı ile ekonomik durumlarında hiçbir gelişme olmayan bir sınıf" olarak nitelendirilmektedir (Şenel, 2005: 277). Serflerin/Köylülerin yanı sıra Orta Çağ Avrupa'sının diğeri bir önemli aktörü olan senyörlerin durumunu ise Sombart şu sözlerle ifade etmektedir (Sombart, 2020: 23):

"Bir senyör gibi yaşamak demek dolu dolu ve bolluk içinde yaşayıp çevresinde pek çok insan beslemek; günlerini savaşıyor ya da avlanarak, gecelerini ise arkadaş ve dost çevresi ile birlikte zar atıp, güzel kadınların kollarında eğlenerek geçirmek; şatolar ve kiliseler inşa ettirmek; turnuvalar ve benzeri etkinlikler sırasında şatafat ve gösterişe önem vermek; çoğu kez sahip olunan olanakların üstünde lüks bir yaşantı sürmek demektir."

Feodalizmin ekonomik bir çıkmaza girmesi, yerel senyörlerin merkezi bürokrasiyi dışarda bırakarak köylülerden elde ettikleri artık değere el koyma niyetlerini beraberinde getirmiştir. Lakin, statülerini sağlamlaştırmak için uygulayacakları bu girişimin gerekli koşullarını oluşturamadıklarından dolayı senyörler, bu süreçte bağımsız köylüleri serflere dönüştürememişlerdir (Keyder, 2014: 17). Böyle bir baskı ortamının ve ekonomik zorlukların yaşandığı bu dönemde köylüler arasında geçim düşüncesi başlamış ve bu düşünce köylülerden, zanaatkarlara, tüccarlara ve diğeri değış tokuş alanlarına doğru yayılmıştır (Sombart, 2020: 24).

Diğeri yandan 11. ve 13. yy. arası devam eden Haçlı Seferleri feodalizm ve Kiliseye ait dogmaların kırılmasına dair başlangıcı oluşturmuş, bu seferlerle Avrupa'nın liman şehirleri gelişme göstermeye başlarken, Anadolu'dan ve Orta Doğu'dan öğrenilen yeni teknikler ve bilgi de Avrupa'ya taşınmıştır (Şenel, 2005: 278-282). Bu gelişmelerin ardından 14.yy. sonları ve 15.yy. başlarında baş gösteren feodalizm bunalımını hızlandıran köylü isyanları çıkmış ve bu isyanlar zamanla yayılmıştır.

Feodal sistemin zayıflamasına neden olan diğeri bir faktör de o dönemdeki hazine biriktirme tutkusu olmuştur (Sombart, 2020: 93). Coğrafi keşiflerle birlikte keşfedilen yeni yerlere giden Avrupalılar buralardaki gümüş, altın gibi kıymetli madenlere el koymaya ve bunları Avrupa'ya taşımaya başlamış, böylece Batı Avrupalı tüccarların elindeki sermaye birikimi günden güne artarak feodal sistemin zayıflamasına, kilise ve derebeyleri karşısında burjuva sınıfının ortaya çıkıp güçlenmesine sebep olmuştur.

Ticaret ve sanayinin gelişmesiyle feodal sistem karşısında ekonomik avantajı ele geçirmeye başlayan burjuva sınıfı zamanla siyasal gücü de kendisinde toplamaya başlamıştır. Bu doğrultuda burjuvazi önce feodal sistemin mutlak monarşi düzeniyle değıştirilmesinde üzerine düşen rolü yerine getirmiş, ardından 16. ve 17. yüzyıllar süresince desteklediği mutlak monarşiyi de 18.yy. itibariyle terk ederek mutlak monarşik sistemin karşısına geçmiş, demokratik parlamenter görüşleri savunmaya başlamıştır (Şenel, 2005: 278-286).

Burjuvazinin İngiltere özelinde takip ettiği gelişim süreci incelendiğinde karşımıza şu tablo çıkmaktadır (Çağırın, 2006: 8): Demokrasi ve insan haklarının gelişimine paralel işleyen bu süreç 1215 yılında Magna Carta Libertatum'un imzalanmasıyla başlamış, kral ve soylular arasındaki anlaşmazlıkların

sonucunda doğan bu sözleşme imtiyazlı sınıflar dışında kalanları da içine alan bir takım hak ve hürriyetler doğurmuştur.

Kral bu anlaşmayı imzalayarak, özgür bireyler ya da vatandaşların haklarını kabul etmekle kalmamış, Kraliyetin görevi olarak da bu hakların korunmasını üstlenmiştir. Magna Carta'dan sonra ise İngiltere'de 1628 yılında İngiliz Parlamentosunca Kraliyetin vergi koyma yetkisinin sınırlandırıldığı "Haklar Dilekçesi" (Petition of Rights) ortaya çıkmış; sonraki dönemde de bu kez yargılama ve cezalandırmaya yönelik keyfiliği ortadan kaldırmaya yönelik ve ileride insan hakları konusunda çok daha önemli bir pozisyon elde edecek olan "The Act of Habeas Corpus"³ imzalanarak yürürlüğe sokulmuştur.

İngiltere'de siyasi haklarını da yavaş yavaş elde etmeye başlayan burjuvazi, sanayi devrimi ile birlikte güçlü bir sınıf haline gelmiştir. Burjuvazinin güçlenerek kapitalist piyasa içerisinde kâr oranını artırma güdüsüyle hareket etmesi ise, işçi kesiminin istismarını doğurmuştur. Bu açıdan sanayi devriminin asıl niteliği ortaya çıkardığı değişimde saklıdır. Bu dönemde kentlerin hızla büyümesi, dengesiz nüfus artışları, kadın-erkek-çocuk demeden tüm işçilerin sefalet içerisinde ve gün boyu çalışarak yaşadıkları göze çarpmaktadır. Bunun sonucunda işçi sınıfı içerisinde başlayan hareketlenmeler, 1830'lardan başlayarak sanayi kapitalizmine karşı sert bir tutum sergilemeye başlamıştır. Bunların arasında en önemlisi olarak İngiltere'de gerçekleşen Chartist hareketi⁴ sayılabilir.

Sanayi Devrimiyle İngiltere'de baş gösteren bir takım siyasi, iktisadi ve toplumsal değişimlerin yanı sıra Fransa'da burjuvazinin gelişim süreci başka bir tarihi serüvenden geçmiştir. Fransız Devrimi'nden önce Fransa'nın toplumsal yapısı, birtakım ayrıcalıklara ve eşitsizliklere dayanmaktaydı. Toplumsal yapının en altında, neredeyse tüm üretimi tek başına yapan ve diğer yandan bütün vergi yükü sırtına yüklenen halk, onun üzerinde de din adamları ve asiller şeklinde bir çeşit sınıfsal eşitsizlik içerisine hapsolünmüştü. Tam da böyle bir yapının üzerine 18.yy.'da sanayi devriminin nimetlerinden faydalanmaya başlayan Fransa'da üretimin artış gösterdiği, buna bağlı olarak sanayiciler ve tüccarların zenginleştiği ve en nihayetinde bir çeşit kapitalist sınıfın doğduğu söylenebilir (Armaoğlu, 2003: 33-35). Bu duruma bağlı olarak ülkede fiyatlar yükselmiş, halk giderek borç batağına saplanmış, bu sürecin sonunda da 1789 yılında Fransız İhtilali gerçekleşmiştir.

Mooers Fransa'da burjuvazinin gelişme sürecine dair şunları aktarmaktadır (Mooers, 2000: 81-82): Eski rejimin yapıları arasında çaresizlik içinde ilerleme fırsatı arayan sonradan görme burjuvaların çoğalması ve Britanya'nın Fransa üzerindeki ekonomik ve askeri üstünlüğünün artması Fransız İhtilali'ne uzanan süreçte etkili olmuştur. İngiltere özelinde burjuvazinin ortaya çıkış sürecinde olduğu gibi Fransa'da da burjuvazinin doğuşuyla beraber demokrasi ve insan hakları gibi kavramlar ortaya çıkmaya başlamıştır.

Fransız ihtilalinde bu kavramlar adeta köle pozisyonundaki insanları kendi yanına çekmek ve iktidarı bir daha geri dönüşü olmayacak bir şekilde ele geçirmek isteyen burjuvazinin daha zengin, daha gelişmiş ve insan haklarına saygılı olmanın yanı sıra yeni iş alanları yaratmak ve bunları sürdürmekle yükümlü olduğunu kavradığını göstermektedir (Adanır, 2004: 147). Bu da burjuva sınıfının siyasi alana müdahil olma isteğini daha net ortaya koymaktadır. Fransız Devrimi ve akabinde yaşanan Napolyon Savaşları ile iç istikrarını bir türlü yakalayamayan Fransa'nın İngiltere'ye nazaran daha yavaş bir sanayileşme süreci geçirdiği görülmektedir.

Şunu belirtmekte fayda var ki tarımsal ve tarıma dayalı üretim yapılarındaki birtakım yenilik ve gelişimler sermaye birikiminin artmasına vesile olmuş ve bu durum da dolaylı yoldan bir burjuvazi

³ Habeas Corpus, bir mahkeme veya yargıç tarafından verilen ve bir başkasını gözaltında tutan kişiyi belirli bir amaç için mahkeme huzuruna çıkarmaya yönlendiren eski bir örfi hukuk emridir. Bir tutuklamanın yasallığını bireyin özgürlüğünü korumak adına bir yargıç kararına dayandıran bir düzenlemedir.

⁴ Chartistler, işçi hakları için yapılan örgütlü mücadelenin önemli ve ilk temsilcilerinden biridir. 1832'de İngiltere'de yaşanan seçim reformu, işçi kesiminin hayat standartlarını iyileştirmemiş, oy kullanma haklarına da dokunulmamıştır. Ayrıca, yaşam ve sağlık koşulları daha da kötüye gitmeye devam etmiştir. Bu olumsuzluklar karşısında işçi sınıfı kendi örgütlerini oluşturmaya yönelmiştir. Bu bağlamda, Chartist hareketi de sahneye çıkmış ve işçi hakları için çeşitli eylemler yapmıştır. Ancak yaşanan ekonomik krizler ve politik değişiklikler, Chartism'in yalnızca kısmi çözümler sunabileceğini göstermiştir.

sınıfının oluşmasında etkili olmuştur. Öte yandan tarımsal alanda yaşanan bu gelişmelere paralel olarak burjuvazi adıyla adlandırılan bu yeni sınıfın bir takım girişimcilik, hukuksal hak ve imtiyazlar, özel mülkiyete bağlı bazı ayrıcalıklar ve miras hukukunu ilgilendiren birtakım yasal düzenlemelerin de bu dönemde ortaya çıktığı görülmektedir (Özer, 2001: 174). Üretim sistemlerindeki değişiklikler, sermaye birikimini hedefleyen burjuva sınıfını siyasi alanda etkin olmaya yönlendirmiş, bu da önce feodal yapının, ardından monarşilerin sonunu getiren bir dönemi başlatmıştır. Ancak vurgulamak gerekir ki, 18. ve 19. yüzyıllar Avrupa'sı, burjuvazinin oluşumunda ekonomik, siyasi ve toplumsal farklılıkların belirgin olduğu dönemlerdir. Aslında burjuvazinin oluşumu ve ekonomik-siyasi güç kazanımı her ülkede aynı şekilde yaşanmamış ve ülkeler arasında farklılık göstermiştir.

Türkiye’de milli burjuvazi

Burjuvazi, Avrupa’da uzun süren mücadeleler sonrasında ekonomik ve siyasi hayatta kendine yer edinirken, Türkiye’de ise Osmanlı İmparatorluğu’ndan başlayarak bu tarz bir sınıf oluşumu ortaya çıkmamış, ancak Türkiye’de “milli iktisat” düşüncesi Osmanlı İmparatorluğu’nun dağılma sürecine girdiği ve İttihat Terakki’nin iktidara geldiği dönemde ön plana çıkmıştır (Duman, 2000: 35).

Cumhuriyetin ilanını takip eden süreçte, 1923-1931 dönemi için kullanılan liberalizm kavramı yanıltıcı olmakla beraber, bu dönemde belirli anlamda devlet müdahalesi söz konusudur, ancak devlet işletmeciliği ve ekonomiye devlet müdahalesi ile kapitalist gelişme ise devletçilik uygulamalarının başladığı 1932 yılı ile birlikte başlamaktadır. 1940-1945 döneminde ise 2. Dünya Savaşı’nın vuku bulduğu yıllar olması nedeniyle devletçilik politikalarında çözümler yaşanmıştır (Boratav, 2006: 26).

Osmanlı İmparatorluğu’nda burjuvazi

Türklerin Anadolu’ya gelişinin erken dönemleri olarak da adlandırılabilir olan 11.yy. ile Cumhuriyet Dönemine tekabül eden 20.yy. arasındaki süreç “klasik dönem (nizam-ı kadim) ve yenileşme dönemi (nizam-ı cedid) olarak iki ayrı kategori altında ele alınmaktadır. Klasik dönemde Osmanlı kendi kendisine yeten bir imparatorluk olarak karşımıza çıkmaktayken 19.yy. başlarından itibaren hızla yaşanan değişimler ve Avrupa’da ortaya çıkan önemli olaylar Osmanlı’nın sosyal ve iktisadi alanda değişmesine ve dönüşmesine sebebiyet vermiştir.

İktisadi sistemini iase (provizyonizm), gelenekçilik (tradisyonalizm) ve fiskalizm (gelircilik) ilkeleri üzerine kurmuş olan Osmanlı İmparatorluğu, 19.yy.’a doğru gelinirken gelenekçilik ilkesinin etkisinden sıyrılmaya başlamıştır (Geç, 2000: 95). Yenileşme döneminin başlamasıyla birlikte, devletin nasıl toparlanabileceği konusunda çeşitli arayışlar ortaya çıkmış, Osmanlı’da daha çok askeri ve idari-siyasi alanlardaki gelişmeler dikkat çekse de, iktisat sahasında da dönüşümler başlamıştır (Tabakoğlu, 2002: 369).

Osmanlı İmparatorluğu’nda iktisadi yapının temelini oluşturan sosyal yapı incelendiğinde Avrupa’da var olan sınıfsal ayrıma benzer bir hiyerarşik yapılanmanın olmadığı, bunun yerine Osmanlı’da toplumsal yapının yönetenler/askeri sınıf (padişah, saray memurları, mülkiye memurları, ulema) ve yönetilenler/reaya olmak üzere iki kısma ayrıldığı görülmektedir. Yönetilen sınıf olan reaya içerisinde Müslüman ve gayrimüslim kişiler bulunmuş ve Müslümanlar genellikle tarım ile uğraşırken, gayrimüslimler ticaret ile meşgul olmuşlardır (Tabakoğlu, 2002: 616).

Osmanlı’nın mali düzeni merkezi finans, tımar sistemi ve vakıflar üzerine inşa edilmiştir. Devlet, özellikle tımar sistemiyle üretimin sürdürülmesine destek sağlamış, aynı zamanda askeri gücünü korumuştur. Osmanlı İmparatorluğu’nda feodal bir sistem inşa edilmemiştir. Devletin karakteri, sınıf yapısının oluşumundaki rolü, savunduğu düzen ve bu düzeni destekleyen hukuk ve üretim ilişkileri, temelde Avrupa feodalizminden farklılık göstermiştir. Bu sayede de pre-kapitalist düzenden önemli ölçüde ayrılan bir sınıf yapısı oluşmuştur (Keyder, 2014: 15).

Osmanlı İmparatorluğu’nda devlet kendi birliğine yönelik bir tehdit oluşturabilecek zenginleşme ve siyasi güce dönüşebilecek iktisadi güçlenmelere meydan vermemekle birlikte, Batı Avrupa’da feodalizmin çöküşü esnasında Osmanlı ve İslam şehirlerinde merkezden bağımsız bir yapının

bulunmayı, burjuvazinin Osmanlı toplumsal yapısında bir sınıf olarak ortaya çıkmasını önlemiştir (Tabakoğlu, 2002: 614).

Diğer taraftan, Osmanlı Devleti Batı'da sanayi devrimiyle beraber meydana gelen gelişmeleri yakından takip edememiş, bunun sonucunda Avrupa kapitalizminin her evresinde Osmanlı topraklarından tavizler verilerek, İmparatorluk neredeyse yarı sömürge bir duruma getirilmiştir. Bu bağlamda, Osmanlı'daki gayrimüslim tüccarlar, Avrupalıların sahip olduğu ayrıcalıklardan yararlanmak amacıyla Avrupa devletlerinin himayesine girmiş ve toplumdan uzaklaşarak Avrupa'ya dayanan güçlü bir ticaret oligarşisi oluşturmuşlardır. Bu durum, yerli üreticiye ağır bir darbe vurmuş ve Osmanlı ekonomisi içindeki sermaye birikimi ve teknoloji değişikliği yoluyla daha ileri üretim düzenine geçişi engellemiştir. (Kazgan, 2002: 13-16).

Bir diğer yandan Osmanlı'nın modernleşme süreci içerisinde Yeniçeri Ocağı'nın lağvedilmesinden sonra modern askeri ve sivil okulların açılması ile bu okullardan yetişen ve devlet oluşumu içerisinde yer alan asker aydın/bürokrat bir nesil işaret edilerek, bu grup bir çeşit "tarih sahnesine çıkmamış burjuvazi" olarak adlandırılmaktadır (Mısır, 2002: 247). Her ne kadar bu sınıf tarih sahnesine çıkmamış olarak nitelendirilse de 2. Meşrutiyete giden süreçte önemli rol oynadıkları muhakkaktır.

İkinci meşrutiyet döneminde milli burjuvazi yaratma çabaları

19. yüzyılda Osmanlı Devleti, savaşlarda yenilgiye uğrayan, siyasi bağımsızlığı Batılı devletler tarafından kısıtlanmaya çalışılan, sanayileşmeyi tamamlayamayan ve neredeyse yarı-sömürge bir duruma düşmüş bir devlet olarak görünüyordu. 1839 Tanzimat Fermanı ile başlayan reform süreci özellikle eğitim, kültür ve iktisat alanında devam ettirilmiş olup 2. Meşrutiyet döneminde siyasal, iktisadi ve kültürel gelişme bağlamında "millileştirme" fikri hız kazanarak Osmanlı İmparatorluğu'nda gayrimüslimlerin ekonomideki etki ve gücü sorgulanmaya başlamıştır (Karaltürk, 2011: 30). Bu bağlamda ulusal burjuvazinin teşekkülü için yeterli bir sermaye birikimine ihtiyaç duyulduğundan, 1908'de Meşrutiyetin ilanından hemen sonra İttihat ve Terakki, ekonomi politikasını ulusalcı bir zemin üzerine oturtmaya çalışmıştır. 2. Meşrutiyet döneminin ilk yıllarında sermaye birikimi için yabancı sermaye özendirilmekle birlikte, tasarruf ile de sermaye birikiminin oluşturulması amaçlanmıştır.

1908-1914 yılları arasındaki planlar tam anlamıyla gerçekleştirilemese de 1. Dünya Savaşı dönemi sermaye birikimini hızlandırmıştır. Bu dönemde spekülasyon kazançlara göz yumulmuş ve 1914-1918 yılları arasında kurulan anonim şirketlerde Müslüman unsurlar daha belirgin hale gelmiştir (Karaltürk, 2011: 33). Bu süreçte savaş dönemi, bir Türk kapitalist sınıfının geliştirilmesine ve ekonomik faaliyetlere dahil edilmesine yönelik "İktisadi Türkçülük" anlayışının filizlendiği ve yayıldığı bir evre olarak ortaya çıkmıştır (Akşin, 2001: 417).

Keyder'e göre bu dönemde, İttihat ve Terakki hükümetinin savaş sırasında tek taraflı olarak kapitülasyonları kaldırmasıyla, yeni bir ticaret rejimi uygulama özgürlüğü kazanmış, buna bağlı olarak, himaye edici gümrük vergileri hızla uygulanarak yabancı şirketleri Osmanlı mahkemelerine ve yasalarına tabi kılınmış, bu sayede de ayrıcalıklı konumları sona erdirilmiş ve tüm bu adımlar milli burjuvazinin geliştirilmesine olanak sağlamıştır (Keyder, 2014: 88-89). Burada millileştirme politikalarının belirlenmesinde önemli noktalardan biri de 1. Dünya Savaşı Osmanlı bürokratlarının ulus kurma fikrini ortaya çıkarması, dini temel oluşturma amacı ile yapılan İslamcılık çağrılarının karşılık bulmaması ve sonuçsuz kalması üzerine Türk çoğunluğu ulusal devletin ana maddesi olarak kullanmaya karar vermeleri olmuştur (Keyder, 1987: 41).

Değinilmesi gereken bir diğer önemli nokta da İttihat ve Terakki'nin ve daha sonraki dönemde Kemalist kadronun Türk Milliyetçiliği anlayışını önemli ölçüde biçimlendiren Ziya Gökalp'in iktisadi sistem ile ilgili açıklamalarıdır (Gökalp, 1968: 162):

"Türkler hürriyet ve istiklali sevdikleri için iştirakçi olamazlar. Fakat müsavat perver olduklarından dolayı fertçi de kalamazlar. Türk hürsına en uygun olan sistem (solidarizm) yani tesanütçülüktür. Ferdi mülkiyet, içtimai tesanütte hadim bulunmak şartıyla meşrudur. Sosyalistlerin ve komünistlerin ferdi mülkiyeti ilgaya teşebbüs etmeleri doğru değildir. Yalnız içtimai tesanütte hadim olmayan ferdi mülkiyetler varsa, bunlar meşru sayılmaz. Bundan başka mülkiyet gibi, içtimai mülkiyet de olmalıdır. Cemiyetin bir fedakarlığı veya zahmeti neticesinde husule gelen ve

fertlerin hiçbir emeğinden hasıl olmayan temettüleri, cemiyete aittir. Fertlerin temettüleri kendilerine hasretmesi meşru değildir. Fazla temettülerin cemiyet namına toplanmasıyla husule gelecek büyük meblağlar, cemiyet hesabına açılacak fabrikaların tesis olunacak büyük çiftliklerin sermayesi olur. Bu umumi teşebbüslerden husule gelecek kazançlarla fakirler, öksüzler, dullar, hastalar, kötürümler, körler ve sağırılar için hususi melceler ve mektepler açılır; umumi bahçeler, müzeler, tiyatrolar tesis olunur.”

Netice olarak, Osmanlı Devleti'nin neredeyse yarı-sömürge bir duruma getirilmesine bir tepki olarak doğan İttihat ve Terakki Cemiyeti, 20. yüzyılın başlarında yönetimi ele geçirmiş ve bu yeni yönetimin öncelikli amacı milli ticaret ve sanayi burjuvazisini geliştirmek olmuştur. Kazgan'a göre, savaş dönemi boyunca sürdürülen spekülatif işlemlerle zenginleşen Müslüman-Türk tüccarlara göz yumulmuş ve azınlıklara karşı yapılan ayrımcılık savaş zengini bir sınıfın yükseldiği, diğer yandan toplumsal ahlakın zedelendiği bir duruma yol açmıştır (Kazgan, 2002: 54).

Cumhuriyet döneminde milli burjuvazi ve devletçilik politikası

Osmanlı'nın son dönemlerinde yabancı sermayenin ekonomi içerisindeki yayılımı Müslüman tüccarları engellememişken, İttihat ve Terakki döneminde kapitülasyonların kaldırılması ve milli burjuva himayesi belli bir başarıya ulaşmıştır (Keyder, 2014: 131-132). Osmanlı'nın son dönemlerinden itibaren ekonomik bağımlılıktan kurtulmaya çalışılmış, Cumhuriyet Türkiye'sine geçişle beraber milli iktisat politikası İttihat ve Terakkiden sonra Cumhuriyetin de en önemli iktisadi politikası haline gelmiştir (Çamurcuoğlu, 2009: 168).

Osmanlı Devleti'nin bakiyesi üzerine inşa edilen Türkiye Cumhuriyeti belirlenen amaçlara ulaşabilmek adına Tanzimat döneminde başlayan modernleşme hareketlerinin olumlu taraflarını kullanmaya çalışmış, bu durum da toplum kaynaklı girişimci bir sınıftan ziyade, devlet destekli suni bir sınıf oluşturulmasına yol açmıştır. Bu bağlamda devlet desteği ile yerli girişimci sınıf yetiştirme yöntemlerinin başında, devlet tekellerinin imtiyazlı özel şahıs ya da şirketlere verilmesi söz konusu olmuştur. Böylece cumhuriyetin ilk yıllarında devlet tekelleri imtiyazlı yerli ve yabancı şirketlere devredilmiştir (Özer, 2001: 177).

Millileştirme akımlarının yanı sıra 1920'li yıllarda devlet doğrudan ve dolaylı olarak özel sermaye birikimini artırmaya ve özel girişimi teşvik etmeye çalışmıştır. Ayrıca bu dönem içerisinde ilk kez sanayi alanında da devletin girişimleri söz konusu olmuştur. 1923-1930 yılları arasında özel sektörü canlandırma adına yapılan bu girişimler ile birlikte sermaye birikimi için zemin oluşturan Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun çıkarılması, girişimci sınıflara kredi sağlaması için İş Bankası'nın kurulması, Milli Türk Ticaret Birliği'nin kurulması, İzmir İktisat Kongresi'nin düzenlenmesi gibi gelişmeler de yaşanmıştır (Boratav, 2006: 36).

1920'lerde yeni gelişmekte olan milli burjuvazinin siyasi iktidara katılma ümitleri 1929 Buhranı ile ortadan kaybolmuştur. Zira ekonomik krizin etkisiyle Türkiye'nin ihraç mallarının fiyatları düşmüş, Türk lirası değer kaybetmiş, ticaret sektöründe iflaslar yaygınlaşmıştır (Keyder, 2014: 133). Batı dünyası ile tam olarak kaynaşmamış olan Türkiye'de tarım ürünleri fiyat düşüşünden ciddi şekilde etkilenmiş, Lozan Antlaşması'ndaki ekonomik şartlar bazı gümrük tarifeleri getirme kudretini sınırlamakla birlikte bu şartlar ülkeyi gelişmemiş bir sanayi ve tehlikeli ölçüde aleyhine işleyen bir ticaret dengesi ile karşı karşıya bırakmıştır (Lewis, 2009: 278). 1929 Buhranı ile birlikte Batı karşıtlığı ve kapitalizme karşı tutumların artması ile Türkiye'de yabancı kontrolü ve müdahalesini sona erdirmeye çabalarıyla beraber cumhuriyet rejimi yabancı sermayeye hoş bakmamaya başlamıştır (Lewis, 2009: 279).

1923-1931 yılları arasında ise iktisadi anlamda tatmin edici bir gelişme gösterilememiştir. Modern, ileri ve rasyonel bir yerli sanayi oluşturulamamış, milli gelirden umulan artış sağlanamamıştır. Ayrıca halk arasındaki sıkıntıların da giderilememiş oluşu ve yabancı sermayeye karşı güven sorunu devletin yeni bir iktisadi politika belirleme ihtiyacının doğmasına neden olmuştur (Boratav, 2006: 142). 20 Nisan 1931'de Mustafa Kemal Atatürk ilk defa altı “temel ve değişmez” ilkeyi açıklamıştır. Cumhuriyet Halk Fırkasının bir ay sonraki genel kongresinde kabul edilen bu altı ilke partinin flamasında da altı ok resmi ile temsil edilmeye başlamıştır. Atatürk'ün açıkladığı bu altı ilke “cumhuriyetçilik, halkçılık, laiklik,

milliyetçilik, inkılapçılık ve devletçilik” idi. Ardından 1933 yılında sanayinin büyümesi hedefiyle ilk beş yıllık plan hazırlanmıştır.

Beş yıllık plan geliştikçe Türk ekonomisini planlayanlar da halen özel girişime saygı duymakla beraber, özel girişimin gelişimi için çok az ilgi göstermişlerdir (Lewis, 2009: 384-385). Türkiye, benimsediği bu devletçilik politikası sayesinde 1932’den itibaren Batı Kapitalizminin yaşadığı ekonomik buhrandan uzaklaşmaya başlamış, devletçi, dışa kapalı iktisat politikası izleyerek ve sınai kamu teşebbüslerinin yatırımlarını planlayarak bu süreçte hem ekonomik buhranın etkilerinden korunmuş hem de sanayileşme yolunda önemli adımlar atmıştır (Boratav, 2006: 160-161).

Bu döneme dair değinilmesi gereken önemli konulardan biri de Kadroculardır. 1932-1934 yılları arasında Kadro dergisi Türk devriminin orijinal bir tahlilini yapma amacı taşımıştır. Kadroculara göre Türk devrimi tarihte eşi benzeri görülmemiş müstesna bir devrimdir. Klasik devrimlerin sınıfsal çatışma karakterine karşın, Kadrocular, Türkiye’de güçlü bir sermaye sınıfının yanı sıra eşit derecede güçlü bir işçi sınıfının bulunmadığını ve bu nedenle gelişmiş ve belirgin bir biçimde sınıf çatışmalarının yaşanmadığını vurgulamışlardır. Yine Kadrocular kapitalizmin burjuvaziye, sosyalizmin işçi sınıfına, Türk sisteminin ise millet hakimiyetine dayandığını savunmuş ve Türk sosyal sistemi içerisinde devletçiliğin orijinalliğini belirtmişlerdir (Boratav, 2006: 208-209).

2. Dünya Savaşı’nın başlamasıyla Türkiye esasen savaşa girmemiş olsa da 1940-1945 yılları arasında savaş ekonomisi şartları Türkiye’de de uygulanmaya başlanmıştır. Savaşın etkileriyle birlikte ithalat hacminde hızlı bir daralma yaşanmış, bu gerilemenin, ülke içinde yarattığı olumsuz şartlar ve iç üretimdeki olumsuzluklar, kamu gelirlerinde önemli bir yer tutan ithalat vergilerini de düşürmüştür (Boratav, 2006: 287-288). Ardından Milli Korunma Kanunu ile yönetim, olağanüstü bir savaş ekonomisi yürütme yetkisi kazanmıştır. Hükümet, sanayi ve maden kuruluşlarının ne tür ürünler üreteceğini ve hangi miktarlarda üreteceğini belirlemek, işletmelerde gerekli değişiklikleri zorunlu kılmak, bunları denetlemek ve üretim programlarını zorlamak gibi yetkilere sahip olmuştur.

Ülkede baş gösteren kıtlığın artmasıyla birlikte iktisadi problemlerin büyümesi, artık idare edilmesi zor bir hal yaratmıştır. Savaş dönemi içerisinde burjuvazi ve bürokrat kesim arasındaki bağ giderek zayıflamaya başlamıştır. Genel kıtlık ve yoksulluk atmosferi içerisinde birtakım kimselerin büyük ekonomik kazançlar sağlamış olması, hükümet karşıtlığını doğurmuştur. Yaşanan olumsuz koşullar herkesi bir suçlu arayışına yöneltmiş, hükümet de bu süreçte gayrimüslim ticaret burjuvazisine cephe almaya başlamıştır (Keyder, 2014: 144-146).

Bu sürecin devamında 11 Kasım 1942 tarihinde Varlık Vergisi yasalaşmıştır. Dönemin Başbakanı Şükrü Saraçoğlu’nun temel savunucusu olduğu Varlık Vergisi Yasası mülk sahipleri, çiftlik sahipleri, iş insanları ve bazı maaşlı çalışanların vergi ödemesini öngörüyordu (Lewis, 2009: 397-398). Olağanüstü bir finansman aracı olarak Varlık Vergisi, büyük ölçüde savaş kazançlarını içeren burjuvazinin ve toprak sahiplerinin gelirlerine odaklanmıştır.

Ardından 1944’te yine aynı hükümet tarafından çıkarılan Toprak Mahsulleri Vergisi ile çiftçilerin gelirlerine yönelinmiş, bu yasa, toprak ürünleri üzerinden benzer şekilde ya da nakden hesaplanarak tahsil edilen, keyfi bir nitelik taşıyan Varlık Vergisi’ne benzeyen bir vergi haline gelmiştir (Boratav, 2006: 333-345). Boratav, Varlık vergisini Türk-Azınlık, Çiftçi burjuvazisi-Kent burjuvazisi ve Anadolu tüccarı-İstanbul tüccarı arasında birincilerin lehinde, ikincilerin aleyhinde tasarlanmış bir vergi olarak değerlendirirken, Keyder ise Varlık vergisi ile ezilen gayrimüslimlerin mülklerini yok pahasına Müslümanlara satarak servetin Müslüman burjuvazinin elinde birikmesine yardımcı olduklarını ifade etmektedir (Boratav, 2006: 333; Keyder, 1987: 51).

Tek Parti dönemi içerisinde CHP iktidarı, 1932’de benimsenen devletçilik politikasını 1940’ta savaş ekonomisi politikası ile geride bırakmıştır. 1940-1945 arasında gayrimüslim burjuva sınıfı Varlık Vergisiyle, büyük çiftçi kesimi ise Toprak Mahsulleri vergisi ile tedirgin edilmiştir. Bu dönemde Anadolu burjuvazisi ve varlıklı sınıflar yüksek bürokrasi ile ilişkilerini iyi tutarak savaş şartlarının ganimetini sonuna kadar toplayan ana gruplar olmuşlardır.

Sanayi burjuvazisi ve milli burjuvazi

Osmanlı İmparatorluğu'nun mirasçısı olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti, iktisadi alanda faaliyetlerini 2. Meşrutiyet ile başlayan ekonomide millileşme politikalarını devam ettirerek sürdürmüştür. Gerek Osmanlı gerekse de Cumhuriyet dönemi içerisinde Batıda var olduğu anlamda bir burjuva sınıf olmamıştır.

Öncelikle Osmanlı'da, Avrupa'da Orta Çağ'a hâkim olan tarzda bir toprak yapılanması ve feodal düzenin olmayışı ve toplumsal yapının sınıfsal bir hiyerarşiye dayanmayışı söz konusudur. Dolayısıyla Avrupa'da var olan hiyerarşik yapı ve kölelik sistemi Osmanlı'da söz konusu olmadığı için Avrupa'da burjuva sınıfının oluşumuna benzer bir yapılanmadan da söz edilemez. Diğer bir sebep ise Osmanlı'nın idari teşkilatlanması ve devletin bekası için tehlike oluşturabilecek tarzda bir sermaye birikimine izin vermemiş olmasıdır. Bu alanda en önemli devlet politikası müsadere sistemi olmuş, devletin kontrollü bir iktisadi ve siyasi politika takip edişi ve patrimoniyal yönetim biçimi Anadolu insanının atılım yapmasına, yeni statü kazanmasına set çekmiştir (Türkdoğan, 2008: 521).

Osmanlı'da ticaretle gayrimüslim ahalinin uğraşmış olması burjuva sınıfının da gayrimüslimlerden oluşmasına yol açmıştır. Cumhuriyet döneminde bunların yerine devlet kökenli milli bir burjuva yaratılmaya çalışılmış, ancak geçmişinde ticaret erbabı olmayan bu Türk sınıfın bir anda burjuva sınıfı oluşturması olanağı olmamıştır. Bunda burjuva sınıfının tabandan gelen bir girişim değil de, devlet eliyle yönlendirilen ve halka indirilen bir hareket olması etkili olmuştur.

Türkiye'de Osmanlı döneminden devralınan devletin kontrolü altında yürütülen gelişim ve yenilenme çabaları, Cumhuriyet döneminde de sürdürülmüş, bu bağlamda Cumhuriyet'in ilk yıllarında, devlet ekonomik alanda himaye edici bir politika izlemiştir. Bu iktisadi himayecilik, bazen burjuvaziye bir engel olarak görülse de aslında bu dönemde bir girişimci sınıfın ortaya çıkmasına yol açmıştır. Ancak bu sınıf siyasi alanda ortaya çıkmamış ve Batı burjuvazisinin siyasi arenada aktif olma özelliğinden uzak bir yol izlemiştir.

1930'ların otoriter karakteri kapsamında ekonominin dışa kapatılması, pratikte burjuva sınıfının istisnai derecede milli ve yerel kalmasına sebep olmuştur. Bu bağlamda güçlü bir dışa kapanma ve yabancı sermaye yatırımlarının kısıtlanması, burjuvazinin devletin ekonomideki merkeziliğini desteklemesini sağlamış, bunun sonucunda da burjuvazi bürokratik değer ve kaygılara karşı çıkma isteği duymamıştır (Keyder, 2014: 240).

Sonuçta Türkiye'de doğuşu ve geliştirilmesi yönünde devletin rolü ve hatta gayrimüslimlere ait hakların gasp edilip kendilerine verilmesi sebebiyle devletle uyumlu ve varlığını devlete borçlu olarak tanımlanabilecek bu milli burjuva sınıfı siyasetin alanından uzak durmaya gayret göstermiş ve bu kesimle yönetenler arasında pozitif ilişkiler geliştirmiştir.

Sonuç

Üretim araçlarının mülkiyetine sahip olan sermayedarları kapsayan sosyoekonomik sınıf olarak tanımlanan burjuvazi, Avrupa'da iktisadi ve siyasi alanlarda önemli değişimlere yol açmıştır. Orta Çağ'ın feodal yapılanması içerisinde adeta bir başkaldırı olarak ortaya çıkan burjuvazi 18. ve 19. yüzyıllar boyunca büyük gelişmeler kaydederek dünyada yeni bir düzen ve sınıfsal yapının oluşumuna öncülük etmiştir. Sanayi devrimi ile birlikte burjuvazi, yerini ve siyasi-iktisadi alandaki gücünü sağlamlaştırma yoluna gitmiştir.

Avrupa'nın "Karanlık Çağ" olarak adlandırdığı Orta Çağ'da en güçlü dönemlerini yaşayan Osmanlı'da ise Avrupa'da var olan tarzda bir toplumsal tabakalaşma da mevcut olmadığından siyasi iktidar uzun süre güçlü varlığını sürdürmüştür. Sanayi Devrimi sonrasında Batı'nın kapitalist politikaları karşısında yarı-sömürge konumuna gelen Osmanlı Devleti'nde ilk milli ekonomi politikaları ise İttihat ve Terakki Döneminde uygulanmaya başlanmıştır. 1923'te Cumhuriyetin ilanı ile birlikte İttihat ve Terakki döneminde uygulanan milli iktisat politikaları ve bu kapsamda milli burjuvazi yaratma süreci devam ettirilmiş, Devlet milli burjuvazinin yaratılması için gerekli koşulları sağlamaya çalışmıştır. Bu kapsamda uygulanmaya başlanan milli iktisat politikaları, gayrimüslimlerin elindeki ticaret imkanlarını

Müslüman Türk ahaliye aktarmayı öngördüğünden, azınlıklara yönelik ciddi hak ihlallerine sebep olmuş ve bugün dahi tartışma konusu olan birtakım tarihi problemleri sonuç vermiştir.

1929 yılındaki Ekonomik Buhranın ardından iktisadi alanda devletçilik ilkesi benimsenmiş, bu dönemde devlet hızlı bir sanayileşme sürecine girmiştir. Burjuvazinin bürokrasi ile olan ilişkisinde kapalı ekonomik sistemin benimsenmesi nedeni ile yabancı sermayenin ülkeye girişinin denetiminin varlığı, bir çatışma ya da ayırım yaşanmasını önlemiştir. Dolayısıyla milli burjuvazi, sanayi burjuvazisinin aksine siyasi süreçlerde aktif rol oynamak yerine daha çok çıkarları doğrultusunda devletin merkezi ekonomi anlayışına destek vermiş ve konumunu sağlamlaştırma yoluna gitmiştir.

2. Dünya Savaşı ile birlikte ekonomide daralma söz konusu olmuş, ülkede yaşanan kıtlık ve sosyal sorunlar arttıkça devlet yeni çözüm arayışlarına girmiştir. Bu bağlamda dönemin Saraçoğlu Hükümeti de bu ekonomik sıkıntılardan kurtulma adına yeni vergilendirmeler uygulamaya başlamıştır. Bu durum gayrimüslim ve tarım sektöründeki ahali için büyük bir darbe olurken Anadolu burjuvazisi başta olmak üzere belli varlıklı sınıfların savaş döneminde gelişmesi sağlanmıştır.

Türkiye’de Osmanlı’nın son döneminden itibaren devlet eliyle oluşturulduğu ve desteklendiği görülen bu milli burjuvazinin, Batı’da görece doğal seyrinde doğduğu söylenebilecek olan sanayi burjuvazisi gibi devrimci ve muhalif bir yapısı olmamış, daha pragmatik biçimde ilerleye bu ilişkide taraflar değişen iktidarlara yahut ekonomik politikalara karşın büyük krizlerden uzak kalmışlardır.

İthal ikameci sanayileşme modeliyle 1980’lere kadar geline Türkiye’de, 24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar kararlarıyla liberal ekonomi politikalarına ve sanayileşmede de ihracata dayalı modele geçilmiş, böylece ithalat-ihracat dengesinin sağlanması amaçlanmıştır. Bu dönemden sonra da milli burjuvazi ile devlet arasındaki sıkı ve olumlu ilişki sürdürülmüş, 80’li yıllardan itibaren milli burjuvazi aynı zamanda muhafazakâr yeni aktörler kazanmıştır.

Hem ortaya çıktıkları siyasal ve toplumsal koşullar, hem de sürdürülen ekonomik politikaların etkisiyle Türkiye’de burjuvazi, Batı’daki sanayi burjuvazisinden oldukça farklı bir seyir takip etmiş, ekonomik ilişkilerde devlet karşısında çok güçlü bir konum elde edemediği gibi belirgin, devrimci ve dönüştürücü bir rol oynamaktan da uzak kalmıştır.

Kaynakça

- Adanır, O. (2004). Ulusal burjuvazi ve laik ahlak, *Doğu-Batı*, Sayı:29, 145-156.
- Akşin, S. (2001). *Jön Türkler ve İttihat Terakki*, Ankara, İmge Kitabevi.
- Armaoğlu, F. (2003). *19. Yüzyıl siyasi tarihi*, Ankara, TTK Yayınları.
- Boratav, K. (2006). *Türkiye’de devletçilik*, Ankara, İmge Kitabevi.
- Çağırın, M. E. (2006). *Uluslararası alanda insan hakları*, Ankara, Platin Yayınları.
- Çamurcuoğlu, G. (2009). Türkiye Cumhuriyeti’nin toprak reformu ve milli burjuvazi yaratma çabası, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 13, Sayı 1-2, 161-178.
- Doğru, C. (2008). Osmanlı toplumunda kapitalist-girişimci sınıfın ve insan tipinin oluşumunu engelleyen faktörler, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(1), 75-91.
- Duman, M. Z. (2000). Türkiye’de burjuva sınıfının sosyal profili, *Sosyoekonomi Dergisi*, 1, 33-46.
- Geç, M. (2000). *Osmanlı İmparatorluğunda devlet ve ekonomi*, İstanbul, Ötüken Yayınları.
- Gökalp, Z. (1968). *Türkçülüğün esasları*, İstanbul, Varlık Yayınevi.
- Karaltürk, M. (2011). *Erken cumhuriyet döneminde ekonominin Türkleştirilmesi*, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Kazgan, G. (2002). *Tanzimat’tan 21. yüzyıla Türkiye ekonomisi*, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Keyder, Ç. (2014). *Türkiye’de devlet ve sınıflar*, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Keyder, Ç. (1987). Türkiye demokrasinin ekonomi politikası, İrvin Cemil Schick, Ertuğrul Ahmet Tonak, (Der.) *Geçiş sürecinde Türkiye içinde* s.38-77. Belge Yayınları, İstanbul
- Lewis, B. (2009). *Modern Türkiye’nin Doğuşu* (Boğaç Babür Turna Çev.) Ankara, Arkadaş Yayınevi.
- Mısır, M. B. (2002). Meşrutiyetten Cumhuriyete: Kapitalizme Prusya tipi geçiş, *Praksis*, (5), 217-255.
- Mooers, C. (2000). *Burjuva Avrupa’nın Kuruluşu* (Bahadır Sina Şeren Çev.) Ankara, Dost Kitabevi.

- Özer, M. A. (2001). Girişimci sınıf, iktisadi hayat ve siyaset, *Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 3(3), 165-206.
- Sombart, W. (2020), *Burjuvazi: modern ekonomi dönemine ait insanın ahlaki ve entelektüel tarihine katkı*, Ankara: Doğu-Batı Yayınları.
- Şenel, A. (2005). *Siyasal Düşünceler Tarihi*, İstanbul, Bilim ve Sanat Yayınevi.
- Tabakoğlu, A. (2002). Yenileşme dönemi Osmanlı ekonomisi, *Türkler Ansiklopedisi*, c.14, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları.
- Türkdoğan, O. (2008). *Osmanlı'dan günümüze Türk toplum yapısı*, İstanbul, Timaş Yayınları

Etik kurul onayı

Bu çalışma, sosyal bilimler alanında bir anket kurum veya kuruluş ile ilgili özel bir çalışma olmaması, genellikle ilgili tarihsel doneler ve literature dayalı olması sebebi ile etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer almaktadır.

Araştırmacıların katkı oranı beyanı

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.